

х

НА ПАСТІВНИКУ

Сховалось сонце за Ділом могучим.
Пожар вечірній запалав на небі
І згас. Стемніло. Оповите млою
Дріма Підгір'я. Лиш де-де в хатах
Ще світло блима. Літня піч коротка,
То вчасно спати йдуть робучі люди,
Щоб завтра, скоро світ, вже бути в полі.

Ген за селом, під лісом на долині,
З густої мли, мов цвяшок золотий,
Вирізуєсь миготання кроваве:
Се хлопці-конюхи огонь кладуть,

Іх на всю ніч післали коні пасти.
Попутавши скотину, розложили
Огонь, бо майка ¹ тне.

Ось при огні

Сидять гуртом: хто в гуньці, в подігачці,
Хто в кожушанці, хто лиш грубий міх
Нап'яв на плечі.

— Побратиме Сеню,

Дай тютюну!

— Чи бач, який прудкий!

Чи я тютюн саджу?

— Та не жартуй-бо!

Тобі господар нині скрутець дав,
То уділи! Проклята майка тне,
А тютюновий дим — найліпший спосіб
На неї.

Сень видобува тютюн,
І крає ножиком, і ділить всім,
В кого немає. Вже така натура
У того Сеня: зразу воркне гризько,
А потім хоч сорочку з себе дасть.
Недаром придурковатим зовуть
І підіймають всім селом на сміх.
Куди ж пак! Парубіка вже старий,
Вже поза тридцять літ, і до роботи
Нема над нього, і не п'є, не тратить,
А ходить мов жебрак. Не раз йому
Графлялося пристайство — не хотів.
Волинь тинялись в наймах, на чужих
Робити і чужій коритись волі.
«То вже у них так в роді,— говорили
В селі.— Отець його мав поле й хату,
Та все пустив, роботу занедбав,
Лише по відпустах, святих місцях,
Мов старець, волочився. А прийшла
Недуга, старість, далі сліпота,
То не було де голови приткнути,—
Взяв ліру та й пішов просити хліба.
І сина на таке саме навчав:
Все лиш набожних співанок співає,

¹ Рід дрібних і дуже кусливих комарів, що появляються в маї.

Все лиш балакає, що світ зіпсутий
І страшний суд надходить — що твій піп!»

Отак в селі балакали про Сеня,
Сміялись з нього, хоч усі й любили,
Бо щирий був, для всякого ввічливий.
Та він байдуже, мов се й не про нього,
Всі насміхи пускає мимо вуха,
Прихильності немов недобачає.
Хоч тридцять літ від роду, він найрадше
З дітьми малими пристає, готов
І порохом пересипатись з ними.
Та й діти ж то над все любили слухать
Його пісень і оповідань! Діти
Одні над ним не насміхались.

Ось

І нині купка їх зібралась — хлопці
Все підростки. На Сеня поглядають,
Як на старшого; деякі й самі
Просились з кіньми на ніч, знаючи,
Що й Сень тут буде.

Закурили. Тихо

Десь обік в трощах деркає деркач.
Сова у лісі заскиглила — цур їй!
І більш не чуть нічого, тільки мірно
Дзеленькають залізним путом коні
Та хрупають траву росисту.

— Ну-ко,

Скажіть хто байки! — обізвавсь несміло
Один і скоса позирнув на Сеня.

— Е, кат там з нею! — другий відізвавсь.—
Я за весь день охляв, не чую кістей,
І очі вже злипаються до сну.

— Ну, що ж, то ти йди спати! Годі ж всім
Поснути. Знаєте, пора непевна.
Говорять, що з Сідого¹ приятелі

¹ С і д е — село в Самбірському повіті, славне своїми конокрадами.

Волочаться по толоках. То треба
Вважати!

— Мій господар, за грибами
Ходивши вчора, каже: бачив вовка.
То й остро наказав мені з лошат
І ока не спускати. Та де вони?

— Не бійсь, дурний! Якби, храни боже, вовк,
То коні би самі дали нам знати:
Зафоркали б і збились би докупи.
Ось слухай, рже твоя каштановата,
А он лоша їй обзиваєсь!

Справді,
По всій долині розляглося іржання,
Мов тремоло важке, могучим смиком
Потягнене по струні металевій.

— Ну, байки! Сеню, ти на черзі нині!
— Якої ж я вам байки розповім?
Тут, браття, йде таке на наші села,
Що швидко нам відхочеться байок.

— Що, що таке?
— Війна! Хіба не чули?

— Війна? Та з ким?

— Ну, звісно, з москалем.

— Що, з москалем? О, то нещастя наше!
Москаль твердий, не встоять наші хлопці
Супроти нього.

— То-то, браття, й є.
Наш конче хоче з москалем побитись,
Та видить сам, що сил замало має.
От він казав усюди голосити,
Що відтепер не буде так, як досі
До війська брати та перебирати,
А всіх загорне загалом: малих,
Що від землі лиш відросли, й дідів,

Що до землі вже хиляться, сліпих,
Кривих, безногих і горбатих, навіть
Дівок.

— Ха, ха! То, може, й нашу Феську
Візьмуть?

— Го-го, тота на гранатира
Придасться.

— То не сміх, я то віддавна
Гадаю вже: чому беруть до війська
Лиш парубків? Чи то дівок нема
Таких здорових, рослих і відважних?
Чи дівка не такий же чоловік,
Як парубок?

— Та слухайте лишень,
Що сталося в Урожі! Тиждень тому
Там вийт під церквою цілій громаді
Читав той наказ, що почнуть усіх
До війська брати. Слухає народ,
Об поли б'єсь руками. Аж нараз
Одна вдова як не заломить руки
Над головою, як не заголосить:
«Я-яй! Я-яй!» Так протяжно, так страшно,
Мов за покійником. Усі до неї,
Гадали, може, зуб. Та де тобі!
Посиніла, у лобі очі кров'ю
Йй заплили, і руки все держить
Над головою закленуті, й стогне,
Голосить, що аж серце розриваєсь.
Що мир до неї, примовляють, тішать,
Води дають, хрестять і шепчуть — де там!
Не чує, ані бачить, не говорить,
Не їсть, не п'є, ніщо не розуміє,
Лиш яйкає від того дня і досі.
Вже з цвинтару й трафила й до хати,
Пішла долів селом: «Я-яй! Я-яй!»
А мир за нею, мов на похороні.
Три рази довкіль обійшла село.
Під ніч насилу завели її
До хати, силою й нагодували.

Та не могла вона сидіти дома.
Вночі й пропала. І від того дня
По селах ходить. Вже її в Лужку,
І в Ступниці, і в Мокрянах видали,
Була аж в Страшевичах і на Сприні.
Розхристана, — говорять, — чорна-чорна,
Лиш очі світяться. І день, і ніч
Блукає по полю, до хат не йде
І все кричить, голосить, плаче й стогне.

— От покаяніе! Най бог боронить!

— Я б, бачиться, на місці вмер з страху,
Якби її голосіння почув.

— Иди, дурний! Вона ж се не від злого!
Се найдобріша жінка у селі
Була. Йй бог так дав, щоб віщувала
Народові якесь велике горе.

— Ой-ой! І що ж то за такеє горе
Вона віщує?

— Чуеш, що війну?
Вже то як наш із москалем задрися,
То тут не жди добра!

— А я гадаю,
Що то не те! Велика річ — війна!
Всіх не поріжуть. Москалі ж також
Не є вовки, а люди, як і ми,
Небіжчик дід не раз про них, бувало,
Розказують, не можуть нахвалитись.

— І я гадаю, браття, що москаль би
Нам кривди не зробив. Господар мій —
На що розумний чоловік, а часто
Говорить: «Господи! коли б вже раз
Москаль прийшов! Таке вже всюди здирство
Пішло: москаль би все те скасував,
Зробив порядок, полекшу якусь
На бідний люд».

— Ой, певно що би треба
Твердої тут, московської руки!

Чи чули ви, пани ото заводять
Якісь там шарварки нові. То ніби
Говорять хлопам: «Штири дні до року
Повинен кождий нумер відробити
Коло гостинця». А то все брехня.
Ім не гостинець в голові. Плювати
Ім на гостинець! Як лиш люди вийдуть
На ті гостинці, то пани пошлють
Свою двірню з палками, нагайками,
І всіх на панський лан переженуть,
І панщину навернуть: штири дні
Щотижня кождий мусить відробляти.

— Не може бути! Хто тобі казав?

— Плети, дурний, не може бути! Вже то
Я чув про се від розумніших трохи,
Ніж я та й ти. Пани дістодь-то навіть
Вже й цісаря підпали, й цісар їм
Усе те затвердив і підписав.

— Ой лишенько! Тепер-то ми пропали!

— Воно-то бач: пропали або ні.
Пани ще досі криються з тим дуже,
Не признаються, щоб народ відразу
Не роздрознити, а найголовніше:
Бояться москаля.

Тут Сень вмiшався
В розмову. Досі він сидів понурий
І звільна пакав люльку, похилившись,
Мов слухав голосів якихсь далеких.
І враз промовив: — Е, яка там річ
За нами впоминатись москалеві?
Що ми йому, чи сват, чи брат який?
А мислите, що в нього мало й своїх
Панів і бідних?

— А про що ж би мала
Війна вестися?

— Ні про що! Й війни
Ніякої не буде!

— А пощо ж
До війська пруть старого і малого?

— Е, пруть! Ніхто ще того не видав.
От ми які вже парубки, а хто нас
До війська кликав? Може, ще коли
І будуть брати, та хтозна, се, може,
Аж в той час буде, як народ на світі
Здрібніє так, що в нашій печі буде
Сім хлопа молотити.

— Мудрий ти
На бештефранти! А чому ж ота
Урізька ходить та голосить? Чень же
Се не добро віщує?

— То-то й є,
Що народ темний чує плач її
І бачить сам, що се якийсь знак божий,
Та не дошукує, що він значить,
А сам собі спліта химери всякі:
Війна, і панщина, й бог зна ще що.
Гадаєте, що бог про тее дбає,
Чи там сто люда заб'ють або двісті,
Чи хлоп о три дні більш робити буде?
Якраз господь перед таким би ділом
Знаки такі нам посилав! Та й що то
Війна? Війни й заповідать не треба,
Вона вже є, ми родимось, живем,
Мремо в війні. Хіба ж не чули пісню:

«Нема добра та й не буде,
Була війна та й ще буде,
Брат на брата ворогує,
Сестра сестрі смерть готує,
Син на батька ніж підносить,
Донька мамі смерті просить».

От де війна правдива, найстрашніша,
Щоденна, люта! Що там против неї
Всі війни з турком, німцем, москалем!

Замовкли всі й понурились. Так нагло
Звернув розмову Сень на другий бік.

І хоч не раз подібні вже слова
Вони від нього чули, то, проте,
Тим дужче їх ударили вони.
І не до сміху їм було, бо кождий
На собі сам їх правди досвідив.

— Се правда! Як вовки голодні в лісі,
Так мир хрещений сам з собою їсться.
Одні хапають з-перед других, рвуть,
І днуть, і кривдять. От і мій господар,
Хоч і який багач, а злакомився
На моїх п'ять кровавих ринських: взяв
І відтягнув мені з заслуженини,
За те, що скочило теля в полонку
І затонуло.

— А що буків я
Прийняв за ліс! Господар сам післав
Мене украсти з лісу копаниці,
А як зловив лісничий і подав
На штраф, прийшлося платити — він толі
Давай мене періщити!

Й пішли
Нагадують та розводіти, що
У кожного віддавна наболіло.
Лиш Сень мовчав, не жалувався ніколи.
А як скінчили другі, знов почав:

— Так бачите, яка се в нас війна
Ведесь! І що нам віщувать війну?
Таж ся війна сама та щось віщує.

— А що таке віщує?

— Страшний суд! —

Слова ті Сень сказав глухим, таємним
Полушептом, аж другі мимоволі
Склонили голови. В тій хвилі в лісі
Сова плачливо застогнала. Тихо
На хвилю стало, і нараз, немов
Десь з-під землі, протяжний і різкий,

Проймаючий роздався стогін людський:
— Я-яй! Я-яй! Я-яй!..

— Дух божий з нами! — скрикнули відразу
Всі конюхи і почали хреститись.

— Я-яй! Я-яй! Я-яй! — лунало в дебрях
Так жалібно, так важко, що аж серце
Мороз проймав. Сконало. Тихо стало.
Недвижні всі сиділи круг огню,
Тремтячи. Дух захопило у всіх,
Так що ніхто і слова не промовив,
Ба, навіть коні наострили вуха
І стали мовчки.

Тільки Сень сидів
Спокійний, шепчучи молитву. Врешті
Промовив:

— От ви й чули віщування.
Не бійтесь, се не є нечистий дух,
Се та урізька жінка, що пішла
По божій волі. Бог їй так казав
Плачем і криком грішному народу
Оголосити близький суд страшний.

— Ну, що се ти говориш, бійся бога,
Під ніч таке страхіття? Суд страшний!
Хіба ж не чув, що перед страшним судом
Повинен ще на світ прийти антихрист?
Ну, а про нього, клятого, ще якось
Не чути досі.

— Не впевняйся дуже! —
Сказав поважно, строго якось Сень.—
Глухий не чує навіть, як гримить!
А я ось що скажу вам, що я чув,
Та ні, не я, мої татуньо чули.
Вони ось на Кальварії недавно
Були, там є чернець один старенький,
Що знає їх вже більш як тридцять літ.
Так от вони у нього й ночували,
І він їм много повідав з книжок.
«Моліться, — каже, — люди! Близький час!

П'ять гір трави вже віл великий спас.
Як шосту буде допасати — ждїть,
Тодї антихрист родиться на свїт.
А як на сьому в півгори дїйде,
Тодї на землю Ілія приїде».

— Дух божий з нами! — скрикнули в тривоз
Всі конюхи.— П'ять гір вже, кажеш, спас,
Що ж се за гори, що за віл такий?

— Хїба ж не знаєте, що в книгах пишуть?
Далеко десь, на самім краю свїту,
Є віл такий: родився він в той день,
Коли Христа розп'ято. Має він
Сім гір. Коли приїде на свїт антихрист,
Щоб всіх людей від бога відвернути,
То против нього появиться з неба
Святий Ілля і буде бунтувати
Народ, щоби антихриста цурався.
А той антихрист буде цар всесильний.
Пішле своїх вояків і шандарів
Против пророка. Бог йому допустить
Іллю зловити, він його на смерть
Засудить. Але знає він, проклятий,
Що як з Іллі одна краплина крові
На землю впаде — вся земля займеться
Й згорить. От він на хитрощі візьметься:
Пішле своїх вояків і шандарів
На край землі, на тих сім гір, і скаже
Вола отого взяти, і зарізати,
І з нього шкуру зняти. Розпрїструть
Вони ту шкуру і на нїй почнуть
Пророка мучити і катувати.
Та поразить господь нечисту силу.
Є десь такий комарик, що напився
Христової крові, як капала
З хреста. Отой комарик саме в хвилі,
Як будуть мали різати вола,
Його в хребет укусить і в тїм місці
Маленьку дірочку проколе в шкурі,
Таку, що оком і доглянуть годі.
Крізь ту то дірочку з крові пророка
Малесенька на землю крапля впаде,

І загориться вся земля від неї.
Спалить антихриста й його все царство,
Спалить усі гріхи людські й терпіння,
Очистить землю, як від ржі залізо.
Тоді господь прийде на суд страшний.

Вже геть було за північ. Віз звернув
Додолу дишлем, Косарі стояли
Посеред неба. Холодно. Огонь
Погас. Зітхаючи глибоко, мовчки
Ще раз обходять коней конюхи.
Спокійно скрізь. Глибоке, темне небо
Горить над ними тисячами зізд.
Дрімає ліс в тумані. Наче мрія,
У сизій п'їтми клаптем чорним там
Лежить село.

І хлопці полягали —
Хто на соломі, що приніс з собою,
А хто й попросту на траві росистій,
Лиш міх товстий під себе простеливши.
Лиш Сень не ліг. При вигаслім огнищі
Сидить він, скулившись від холоду,
Недвигний, у якійсь глибокій думі.

— О господи! — зітхне часом. — Не дай
Сліпому і глухому в світі жити,
Щоб не заскочив неготових нас
Великий день, страшний день суду твого!

І він здригнувся.

— Господи помилуй!
Се смерть у очі заглядає! — шепнув
І знов почав молитись, ще щиріше,
Ще гарячіше. Тихо сяють зорі,
Немов манять до себе. Дух якийсь
Могучий і таємний пролітає
Понад землею. Чує лет його
Усяке серце добре та чутливе
Й тріпочесь тужно, наче пташка в кліті.
Чого? Куди? Пощо? Дарма питати.